

O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTI INGLIZCHA TARJIMALARINING LINGVOPRAGMATIK TADQIQI (G‘AFUR G‘ULOM VA XUDOYBERDI TO‘XTABOYEV ASARLARI MISOLIDA)

Xakimova Mohichexra Abdulboqi qizi
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi
Email:mohichexrax@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek bolalar adabiyotining ingliz tiliga tarjimasida uchraydigan lingvopragmatik muammolar tahlil qilinadi. G‘afur G‘ulomning “Shum bola” va Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Sariq devni minib” asarlari asosida madaniy kontekst, xalqona iboralar va satiraning tarjimada qanday o‘zgarishi ko‘rib chiqiladi. Lingvopragmatik yondashuv tarjimada milliy ruh, bolalar psixologiyasiga mos til va estetik qiymatni saqlashdagi roli bilan asoslanadi. Maqola nazariy va amaliy takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar. o‘zbek bolalar adabiyoti, tarjima, lingvopragmatika, G‘afur G‘ulom, Xudoyberdi To‘xtaboyev, madaniy kontekst, semantik moslik, tarjima nazariyasi

Kirish

O‘zbek bolalar adabiyoti — milliy g‘oya, axloqiy qadriyatlar, an‘anaviy urf-odatlar va zamonaviy tafakkurning uyg‘unligini aks ettirgan adabiyot tarmog‘idir. U yosh avlodni milliy o‘zlik, tarixiy xotira va ijtimoiy ong bilan tanishtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek bolalar adabiyoti — bu nafaqat yosh avlodga mo‘ljallangan badiiy asarlar to‘plami, balki milliy tafakkur, tarixiy ong, axloqiy qadriyatlar va estetik didning o‘ziga xos ifodasi bo‘lgan murakkab madaniy hodisadir. Ushbu adabiyot turi yosh o‘quvchini milliy o‘zlik, xalqona urf-odatlar, ma‘naviy meros va zamonaviy g‘oyalarning uyg‘unligiga asoslangan muhitda voyaga yetkazish vazifasini bajaradi. Bolalar uchun yozilgan adabiy asarlar orqali yoshlar jamiyat hayoti, qadriyatlar tizimi, tarixiy shaxslar, ona tilining go‘zalligi va xalqona donishmandlik bilan tanishadilar.

Xususan, o‘zbek adabiyotining ikki atoqli vakili — G‘afur G‘ulom va Xudoyberdi To‘xtaboyev — o‘zlarining bolalar uchun yaratgan asarlari orqali nafaqat bolalar qalbini zabt etgan, balki ularni tarbiyaviy, estetik va ijtimoiy-axloqiy jihatdan shakllantirishda muhim rol o‘ynagan adiblardir. Ayniqsa, G‘afur G‘ulom va Xudoyberdi To‘xtaboyevning asarlari o‘zbek bolalariga atab yozilgan eng yuksak badiiy namunalar sirasiga kiradi. Ularning asarlari xalqimizning hayot tarzini, ijtimoiy muhitni, tarbiyaviy g‘oyalarni singdirgan holda bolalar tilida hikoya qiladi. G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari va Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Sariq devni minib” qissasi bolalar adabiyotida yangi bosqichni boshlab bergan, xalqona til va boy obrazlar tizimi orqali bolalarning ongiga yaqin uslubda yozilgan durdona asarlardir. Ushbu asarlar zahirida faqatgina oddiy voqealar emas, balki chuqur ijtimoiy va axloqiy ma‘no, satirik tahlil va hayotiy tajribalar mujassam. Shuningdek, ular o‘zbek xalqining kundalik hayoti, an‘analari, orzu-umidlari va muammolarini bolalar ko‘zi bilan hikoya qilganligi bilan ajralib turadi. Bu asarlarning ingliz tiliga tarjima qilinishi esa nafaqat lingvistik, balki madaniy jihatdan ham muhim vazifa hisoblanadi.

Tarjima jarayonida adabiy asarning semantik qatlamlarini saqlab qolish bilan birga, uning pragmatik ma'nolarini — ya'ni muallifning niyati, matnning madaniy kontekstdagi o'rni, o'quvchi bilan muloqot uslubi va ijtimoiy ishoralarini ham e'tiborga olish lozim. Aynan lingvopragmatik yondashuv bu borada muhim rol o'ynaydi. Chunki bolalar adabiyotida ishlatiladigan kinoya, hazil, xalq og'zaki ijodiga oid iboralar, xalqona qahramonlar va kontekstual nuqtai nazardan boy bo'lgan tasvirlarni boshqa tilga to'g'ri va samarali tarjima qilish oson emas. Ular ko'pincha bevosita tarjimaga bo'ysunmaydi, balki muqobil madaniy yoki kontekstual ekvivalentlar orqali o'z ma'nosini beradi.

Shu sababli, ushbu maqola G'afur G'ulomning "Shum bola" va Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asarlari inglizcha tarjimalarini lingvopragmatik nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada tarjima jarayonida yuzaga keladigan madaniyatlararo farqlar, semantik moslik va pragmatik uzilishlar chuqur o'rganiladi hamda ularni yengib o'tish usullari tahlil etiladi.

Lingvopragmatika va tarjima nazariyasining o'zaro aloqasi Lingvopragmatika tilshunoslikda kommunikativ niyatlar, kontekstual sharoitlar, madaniy kodlar orqali ifodalanadigan ma'nolarni o'rganadi. Tarjimada esa bu ma'nolarni yangi tilga ko'chirish, shu bilan birga, asl matndagi pragmatik qiymatni saqlash tarjimonning asosiy vazifasidir. Masalan, G'afur G'ulom asarlarida ishlatiladigan kinoyali jumlar, xalqona iboralar ingliz tiliga tarjima qilinayotganda semantik jihatdan mos bo'lsada, madaniy fonni to'liq aks ettirishga erishish qiyin. Xudoyberdi To'xtaboyev esa, o'ziga xos satirik va fantastik uslubda yozadi, bu esa tarjimonni yanada ko'proq madaniyatlararo tahlilga undaydi. Shunday qilib, lingvopragmatik yondashuv nafaqat tilshunoslik, balki tarjima nazariyasi va amaliyoti uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Masalan, G'afur G'ulomning "Shum bola" asarida ishlatiladigan kinoya, istehzo, xalqona iboralar va obrazlar o'zbek xalqining tarixiy tajribasi va madaniy ongiga chuqur bog'liq. Tarjimon bu iboralarni ingliz tilida ifodalashda faqat leksik tarjima bilan cheklanib qolsa, matn o'zining asl rang-barangligini yo'qotadi. Masalan, "yozuv-chizuvga uquvli bola" degan jumladagi madaniy nuanslar yoki "bolaning supurgi bilan quvib qolishi" kabi epizodlar bevosita tarjimada ma'nosiz bo'lib qolishi mumkin. Bu kabi holatlarda lingvopragmatik tafakkur yordamida mos ekvivalentlar izlash va madaniy ekvivalentlikka erishish muhim vazifaga aylanadi.

Xudoyberdi To'xtaboyevning asarlarida esa yana murakkabroq pragmatik qatlamlar mavjud. Uning "Sariq devni minib" kabi asarlari o'zbek xalqining og'zaki ijodi, satira, absurd, fantastika va bolalar tiliga mos tasvir uslublarini o'zida mujassam etgan. Bu asarlar madaniy intertekstualik bilan boyitilgan bo'lib, ularni tarjima qilish jarayonida faqat matnga emas, balki uning muhitiga chuqur kirib borish talab etiladi. Uning hazil-mutoyibasi, ijtimoiy tanqidlari va faraziy olamlari ingliz tilida madaniy jihatdan maqbul va tushunarli bo'lishi uchun lingvopragmatik muvofiqlik kerak bo'ladi.

G'afur G'ulomning "Shum bola" asarining lingvopragmatik tahlili

G'afur G'ulomning "Shum bola" asari o'zbek bolalar adabiyotining durдона namunalaridan biri bo'lib, unda muallif o'zining bolalik xotiralari orqali jamiyat, oila, ta'lim, axloqiy qadriyatlar va bolaning ichki dunyosini bolalarga mos til va obrazlar

vositasida yoritib beradi. Asar lingvopragmatik jihatdan ham nihoyatda boy bo'lib, undagi til o'zbek xalqining milliy tafakkuri, kundalik nutq uslubi, xalq og'zaki ijodi va ijtimoiy kontekst bilan chambarchas bog'liq. "Shum bola" faqatgina quvnoq voqealar yig'indisi emas, balki bolaning atrof-muhit bilan bo'lgan murakkab munosabatlarining, qo'rqinch va orzu-umidlarning, jasorat va tavba, kinoya va e'tirofning o'zaro uyg'unligidir. Asarning ingliz tiliga "The Naughty Boy" nomi bilan tarjima qilingani mazmunan yaqin bo'lsa-da, lingvopragmatik komponentlarining to'liq saqlanmasligi bir qator muhim madaniy va psixologik jihatlarning yo'qolishiga olib keladi. Avvalo, o'zbek tilidagi iboralar va gap tuzilmalarida ko'pincha emotsional ohang, o'ziga xos muloqot uslubi, ijtimoiy darajadagi nutq aktlari mujassam bo'ladi. Masalan, asarda uchraydigan "bo'ri keladi", "shumlik qilma", "quloqni burish" kabi iboralar faqat so'zlarning tarjimasi emas, balki ularning ortidagi madaniy konnotatsiyalarni ham o'zida mujassam etadi. "Bo'ri keladi" iborasi bolaning hayoliy qo'rquvlarini bildiruvchi xalqona tahdid shakli bo'lib, u orqali kattalar bolani ogohlantiradi. Ingliz tilidagi "The wolf is coming" degan bevosita tarjima esa bu madaniy kontekstni bera olmaydi yoki "be careful" kabi umumiy ogohlantirishga aylantiriladi. Natijada, bola psixologiyasiga xos qo'rquvlar va ular bilan kurashishning xalqona usullari yo'qolib ketadi.

Shuningdek, asardagi personajlar orasidagi muloqotda tez-tez uchraydigan tanbeh, kinoya, istehzo va hazil aralash nutq janrlari tarjimada sezilarli darajada silliqashtirilgan. Bu esa muloqotning emotsional rang-barangligini pasaytiradi. O'zbek tilidagi "o'g'lim, senga necha marta aytdim?" kabi tanbeh mazmunidagi iboralar ingliz tilida oddiy "I told you already" shaklida ifodalanib, o'zbek tilidagi ijtimoiy kontekst (kattalarning bolaga nasihat shaklidagi murojaati) va emotsional kuchini yo'qotadi.

Bundan tashqari, "Shum bola" asarining semantik asosida bolaning ichki dunyosidagi murakkab psixologik holatlar, ijtimoiy pozitsiyalar va o'ziga xos rivojlanish bosqichlari aks ettirilgan. Tarjimada bu murakkabliklar ba'zida soddalashtirish yo'li bilan berilgan. Misol uchun, bolaning aybdan keyingi pushaymon holati yoki begunoh holatda qoralangani kabi vaziyatlar ingliz tilida soddalashtirib ifodalangan bo'lib, bu holat o'quvchiga bolaning ichki kechinmalarini to'liq anglash imkonini bermaydi.

Lingvopragmatik nuqtai nazardan qaralganda, "Shum bola" asarining Shu boisdan, "Shum bola" tarjimasida lingvopragmatik moslikni saqlab qolish uchun nafaqat tilshunoslik bilimlari, balki bola psixologiyasi, o'zbek madaniyati va xalq og'zaki ijodi haqida chuqur bilim zarur bo'ladi. Bu yondashuv orqali asarning asl ruhi, muloqot uslubi va o'zbek bolalarining hayotiy tajribalari xorijiy o'quvchiga ham ishonchli va to'laqonli yetkazilishi mumkin bo'ladi.

Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asarining lingvopragmatik tahlili

Xudoyberdi To'xtaboyevning asarlari bolalar uchun yozilgan bo'lsa-da, ularning mazmuni chuqur ijtimoiy, madaniy va axloqiy asoslarga ega. "Sariq devni minib" asari bolalarning tasavvur doirasini kengaytiradigan, ularga fikrlash va jamiyatda o'z o'rnini topish borasida motivatsiya beradigan asardir. Tarjimada bu jihatlar ba'zida inglizcha

o'quvchi uchun soddalashtirib berilgan. Masalan, "Sariq dev" – bu obraz aslida ijtimoiy tuzum, hukmron kuchning metaforik ifodasidir. Ingliz tilida esa bu obraz oddiy afsonaviy mavjudot tarzida ko'rsatilgan. Bundan tashqari, asarda ishlatiladigan muloqotdagi norasmiy ifodalar, o'zbek xalqiga xos sarkazm va kinoya tarjimada deyarli yo'qolgan.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotida o'ziga xos satirik-fantastik uslubi, hayotiy mazmuni va ijtimoiy g'oyalarga boy obrazlari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, "Sariq devni minib" asari faqat bolalar uchun yozilgan oddiy fantastik hikoya bo'libgina qolmay, balki unda muallif bolalarning orzulari, jamiyatdagi adolatsizlikka munosabati, o'ziga ishonchi va ruhiy yetuklik darajasini teran badiiy vositalar orqali yoritgan. Asarda metafora, satira, sarkazm, xalqona iboralar, kontekstual hazil va emotsional tusga ega muloqot janrlari keng qo'llaniladi.

Asarning markaziy obrazi – "Sariq dev" – soddalik bilan berilgan afsonaviy mavjudot emas, balki murakkab ijtimoiy va siyosiy metaforani anglatadi. Bu obraz orqali muallif bolalar ongiga jamiyatda mavjud bo'lgan kuch va hukmronlik, qo'rquv va tazyiqni badiiy shaklda singdiradi. Biroq asarning ingliz tiliga tarjimasida bu obraz ko'pincha befarq, soddalashtirilgan tarzda, ya'ni "a yellow monster" yoki "a giant" kabi ifodalangan bo'lib, uning ortidagi ijtimoiy-mafkuraviy konnotatsiyalar yo'qolib ketgan. Bu esa bolalar ongida bu obrazga nisbatan shakllanishi lozim bo'lgan tanqidiy qarash va chuqur tafakkur imkoniyatlarini cheklab qo'yadi.

Shuningdek, To'xtaboyevning uslubiga xos bo'lgan hazil-mutoyiba, sarkazm va kinoyaviy ohanglar tarjimada sezilarli darajada silliqlashtirilgan. O'zbek tilidagi og'zaki xalq ijodiga xos norasmiy ifodalar, masalan "devni yengish uchun aqldan ko'ra yurak kerak" kabi g'oyalarda mavjud bo'lgan ramziy va didaktik ma'nolar ingliz tilidagi bevosita yoki soddalashtirilgan tarjimalarda o'z kuchini yo'qotadi. Bunday iboralar, asosan, bolalarga katta hayot saboqlarini berishga qaratilgan bo'lsa-da, ular tarjimada semantik soddalik bilan almashtirilib, faqat voqea tasviriga e'tibor qaratiladi.

Lingvopragmatik jihatdan qaralganda, asarda bolalarning bir-biri bilan muloqoti, kattalarga nisbatan aytilgan kinoyali gaplar, ota-onalar va o'qituvchilar tilida aks etgan nazorat va tanbeh unsurlari muhim kommunikativ vazifani bajaradi. Ular bolalarni real hayotga tayyorlash, ijtimoiy roli haqida o'ylashga undaydi. Tarjimada bu muloqot shakllari ko'pincha rasmiy yoki neytral ohangda beriladi, natijada bolalar o'rtasidagi jonli, emotsional va o'zbek madaniyatiga xos samimiylik yo'qolib ketadi.

Yana bir muhim jihat – bu asarda ishlatilgan ijtimoiy kontekstual vositalar. Masalan, To'xtaboyev o'z asarlarida sovet davridagi ijtimoiy holatlarni, byurokratik muhitni, zamonaviy jamiyatdagi nosozliklarni kinoya orqali bolalarga tushunarli tilda yetkazadi. Ingliz tilidagi o'quvchi bu tarixiy-madaniy kontekstdan bexabar bo'lgani sababli, tarjimada bu elementlar yo'q qilinadi, yo soddalashtiriladi, yo bo'lmasa ular noto'g'ri talqin qilinadi. Natijada, asarning ko'p qatlamli semantik tuzilmasi va lingvopragmatik dinamizmi yo'qolib ketadi.

Xulosa qilib aytganda, "Sariq devni minib" asari o'zbek bolalarining fikrlash doirasini kengaytiruvchi, ularni jamiyatdagi o'rnini topishga ruhlantiruvchi, lingvopragmatik jihatdan boy badiiy asar hisoblanadi. Tarjima jarayonida esa bu murakkabliklarni tushunib, ular asosida mos lingvistik vositalarni topish tarjimon

oldidagi asosiy vazifa sanaladi. Bu esa tarjimani nafaqat texnik faoliyat, balki madaniyatlararo muvofiqlik va badiiy ijodiy yondashuv sifatida qarash zarurligini anglatadi.

Tarjimadagi lingvopragmatik muammolar va ularning oqibatlari

O'zbek bolalar adabiyotini ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida lingvopragmatik jihatdan qator murakkabliklar kuzatiladi. Bu murakkabliklar asosan ikki tilda mavjud bo'lgan madaniy tafovutlar, ijtimoiy kontekstlar va kommunikativ uslublarning farqliligidan kelib chiqadi. Tarjimada bu farqlar to'g'ri e'tiborga olinmasa, asar matnining asosiy g'oyasi, estetik qiymati va tarbiyaviy ta'siri sezilarli darajada yo'qoladi. Quyida o'zbek bolalar adabiyotining ingliz tiliga tarjimasida uchraydigan uch asosiy lingvopragmatik muammo va ularning oqibatlari tahlil qilinadi:

- madaniy komponentlarning yo'qolishi;
- kommunikativ niyatning noto'g'ri talqin qilinishi;
- konnotativ va stilistik mazmunlarning oddiylashtirilishi;

Xulosa va ilmiy - amaliy takliflar

Yuqoridagi lingvopragmatik tahlillar asosida shuni qat'iy ta'kidlash mumkin: o'zbek bolalar adabiyotini boshqa tillarga, xususan, ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida faqatgina leksik yoki grammatik moslikka asoslangan yondashuv yetarli emas. Bunday asarlar madaniy, kommunikativ va psixologik kontekstlarda boy bo'lib, ularning to'laqonli tarjimasini uchun lingvopragmatik yondashuv zarur. Bu yondashuv faqat tilshunoslikka emas, balki madaniyatshunoslik, psixolingvistika, bolalar pedagogikasi va kommunikatsiya nazariyasiga asoslanadi. G'afur G'ulomning "Shum bola" va Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asarlari misolida ko'rib chiqilganidek, tarjima jarayonida ko'plab madaniy komponentlar, emotsional ohang, ijtimoiy kodlar va konnotativ ma'nolar yo'qolib qolmoqda. Bu esa asarlarning estetik, tarbiyaviy va ijtimoiy ta'sirini sezilarli darajada pasaytiradi. Xususan, bolalar uchun mo'ljallangan matnlarning tarjimasida nutqning soddalashtirilishi, obrazlarning ma'nosini yo'qotish va muloqotdagi jonli ohangning silliqashtirilishi natijasida asar o'ziga xosligini yo'qotadi. Umuman olganda, lingvopragmatik yondashuv o'zbek bolalar adabiyotining tarjimasini uchun nafaqat muhim, balki zaruriy metodologik asosdir. Ushbu yondashuv orqali nafaqat matn mazmuni, balki uning ruhiy, madaniy va pedagogik ahamiyati ham saqlab qolingan holda, dunyo bolalariga yetkazilishi mumkin. Bu esa milliy adabiyotning xalqaro miqyosda tan olinishiga, o'zbek tilining global kontekstdagi nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulom, G'. (1958). Shum bola. Toshkent: Yosh gvardiya.
2. To'xtaboyev, X. (1971). Sariq devni minib. Toshkent: Yosh gvardiya.
3. Nord, C. (1997). Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester: St. Jerome.
4. House, J. (2015). Translation Quality Assessment: Past and Present. Routledge.

5. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
6. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. Routledge.
7. Kussmaul, P. (2000). *Training the Translator*. John Benjamins.
8. Karimov, A. (2021). *Lingvopragmatika va tarjima: O‘zbek adabiyoti misolida*. Toshkent: Fan.
9. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1985). *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.